एकाइ १ · सहिदहरूको सम्झनामा

थप चुनौतीपूर्ण अभ्यास प्रश्न · उत्तरकुञ्जिका

पूर्णाङ्क ४३

अङ्क विभाजनमा दिइएका बुँदाका आधारमा अङ्क दिनुहोस्। फरक शब्दमा लेखिएको भए पनि उही कुरा भनेको उत्तर सही मानिन्छ।

१ एउटै शब्द, फरक काम

उत्तर — प्रयोग · ३

क. **त्यो:** विशेषणको काम; पछाडि ‘स्मारक’ नाम आएको छ र ‘कुन स्मारक?’ भन्ने बताएको छ।

ख. **त्यो:** दर्शकवाचक सर्वनाम; ‘मान्छे’ नामको सट्टा एक्लै आएको छ।

ग. **कुन:** विशेषणको काम; पछाडि ‘बाटो’ नाम आएको छ। ‘कुन’ एक्लै प्रश्न सोध्न आएको भए प्रश्नवाचक सर्वनाम हुन्थ्यो।

घ. **जसले:** सम्बन्धवाचक सर्वनाम; यसले दुई वाक्य गाँसेको छ र ‘उसैले’ सँग जोडिएको छ।

ङ. **फौज:** समूहवाचक नाम; धेरै मान्छेको एउटा झुन्ड बुझाउँछ।

च. **रगत:** द्रव्यवाचक नाम; गन्न सकिँदैन, नापेर लिइने पदार्थ हो।

अङ्क विभाजन

- ✓ प्रतिशब्द ०.५ का दरले क र ख को ‘त्यो’ को काम कारणसहित छुट्याएमा।
- ✓ प्रतिशब्द ०.५ का दरले ग को विशेषणको काम र घ को सम्बन्धवाचक सर्वनाम कारणसहित लेखेमा।
- ✓ प्रतिशब्द ०.५ का दरले ङ को समूहवाचक र च को द्रव्यवाचक नाम कारणसहित लेखेमा।

२ फरक परेको शब्द

उत्तर — बोध · ३

क. **दया** भाववाचक नाम हो; सुन, माटो र तेल नापेर वा जोखेर लिइने द्रव्यवाचक नाम हुन्।

ख. **हिमाल** जातिवाचक नाम हो; जन्ती, बथान र हुल झुन्ड बुझाउने समूहवाचक नाम हुन्।

ग. **नदी** जातिवाचक नाम हो, किनभने नदी धेरै छन्; सगरमाथा, नेपाल र पेम्बा एउटै खास ठाउँ वा व्यक्तिका व्यक्तिवाचक नाम हुन्।

अङ्क विभाजन

- ✓ क मा ‘दया’ छानी भाववाचक र अरू द्रव्यवाचक भनेमा।
- ✓ ख मा ‘हिमाल’ छानी जातिवाचक र अरू समूहवाचक भनेमा।
- ✓ ग मा ‘नदी’ छानी जातिवाचक र अरू व्यक्तिवाचक भनेमा।

३ आदर फेर्दा के के बदलिन्छ?

उत्तर — प्रयोग · ४

उच्च आदर: मेरा हजुरबुबा हरेक वर्ष सहिद स्मारक जानुहुन्छ। उहाँ त्यहाँ फूल चढाउनुहुन्छ। उहाँले सहिदका नाम कापीमा सार्नुहुन्छ। उहाँ उनीहरूको जीवनी पढ्न मन पराउनुहुन्छ।

मध्यम आदर: मेरी दिदी हरेक वर्ष सहिद स्मारक जान्छिन्। उनी त्यहाँ फूल चढाउँछिन्। उनले सहिदका नाम कापीमा सार्छिन्। उनी उनीहरूको जीवनी पढ्न मन पराउँछिन्।

‘उनीहरूको’ ले सहिदलाई जनाएको छ, त्यसैले यो नबदलिएकै ठिक छ।

अङ्क विभाजन

- ✓ ‘उहाँ’ र ‘उहाँले’ राखी ‘मेरा’ लेखेमा।
- ✓ चारै क्रियापद उच्च आदरमा (-नुहुन्छ) मिलाएमा।
- ✓ ‘उनी’ र ‘उनले’ राखी ‘मेरी’ लेखेमा।
- ✓ चारै क्रियापद मध्यम आदर र स्त्रीलिङ्गमा (-छिन्) मिलाएमा।

४ झ्याउरेको गन्ती

उत्तर

क. प-हाड-मा | हि-माल | म-धेस-मा | कि-सान | स-बै-का | स-प-ना = ३ + २ + ३ + २ + ३ + ३ = **१६ अक्षर**। झ्याउरेमा मिल्छ। ‘हिमाल’ र ‘किसान’ को अन्तिम ‘अ’ बोलीमा हराउँछ, त्यसैले दुई दुई अक्षर मात्र छन्।

Science Playground, काठ्मान्डे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

ख. बा-री-मा | बि-उ | रो-पे-र | कि-सान | अन्-न | फ-ला-उँ-छन् = ३ + २ + ३ + २ + २ + ४ = १६ अक्षर। जम्मा अक्षर १६ नै भए पनि अन्तिम दुई भाग ३ + ३ नभई २ + ४ भएकाले ताल मिल्दैन। **प्रयोग · ३**

मिलाएको एउटा हरफ: बारीमा बिउ रोपेर किसान सबैको पेट भर्छन् (स-बै-को | पेट-भर्-छन् = ३ + ३)। ३ + ३ मा मिलेको अरू अन्त्य पनि मान्य।

अङ्क विभाजन

- ✓ क का अक्षर फुकाएर ३, २, ३, २, ३, ३ देखाई मिल्छ भनेमा।
- ✓ ख मा जम्मा १६ भए पनि अन्तिम भाग २ + ४ भएकाले मिल्दैन भनेमा।
- ✓ ख को अन्त्य ३ + ३ मा मिलाएमा।

५ अपठित गद्यांश

उत्तर **बोध · ५**

क. अझै अर्को परिवार फस्न सक्छ भन्ने चिन्ताले, आफ्नो ज्यानभन्दा गाउँलेको ज्यानलाई ठुलो ठानेर उहाँ फर्किनुभयो।

ख. साँघुसँगै डम्बर सर बाढीमा परेर बित्नुभयो भन्ने बताएको छ। सिधै 'मर्नुभयो' नभनेर यसरी भन्दा शोक झन् गहिरो सुनिन्छ र सम्मान पनि झल्कन्छ।

ग. मान्छेको सम्झना फूल चढाएर मात्र होइन, उसले जोगाएको कुरा जोगाएर गरिन्छ भन्ने आशय हो।

घ. नचिने पनि जुनुले उहाँको बलिदानको फल भोगिरहेकी छिन्, त्यसैले पुल जोगाउने जिम्मेवारी उनको पनि हो।

ङ. चौथो श्लोकले हाम्रो हरेक खुसीमा सहिदको योगदान छ भन्छ; जुनु पनि आफूले नदेखेको मान्छेको बलिदानबाट बनेको बाटो हिँड्छिन्। छैटौँ श्लोकले कर्तव्य बिर्सनु हुँदैन भन्छ; पुल सफा गर्नु त्यही कर्तव्य हो।

गद्यांशका पात्र र घटना यस अभ्यासका लागि बनाइएका हुन्।

अङ्क विभाजन

- ✓ क: अर्को परिवार जोगाउन फर्किएको कारण लेखेमा।
- ✓ ख: बाढीमा बितेको अर्थ र अप्रत्यक्ष भन्दाको प्रभाव लेखेमा।
- ✓ ग: जोगाएर सम्झनु भन्ने आशय लेखेमा।
- ✓ घ: बलिदानको फल भोग्ने सबैको जिम्मेवारी भनी लेखेमा।
- ✓ ङ: दुवै श्लोकसँग गद्यांशलाई जोडेर लेखेमा।

६ एउटै अर्थ, फरक रूप

उत्तर **प्रयोग · ४**

क. सन्तोषले आफ्नो काम आफैँ सिध्यायो।

ख. जसले बिउ छर्छ, उसैले फल पाउँछ।

ग. हामी सहिदहरूको वीरता बिर्सँदैनौँ।

घ. आमा र बुबा जनकपुर जानुभयो। उहाँहरूले भाइका लागि त्यहाँबाट मिठाई ल्याउनुभयो।

अङ्क विभाजन

- ✓ क: 'आफ्नो' र 'आफैँ' राखेमा।
- ✓ ख: 'जसले … उसले/उसैले' ले दुई वाक्य गाँसेमा।
- ✓ ग: 'वीरता' प्रयोग गरी वाक्य मिलाएमा।
- ✓ घ: 'उहाँहरूले' राखेमा।

Science Playground, काठ्न्जे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

७ त्रुटि पहिचान र सुधार

उत्तर प्रयोग · ४

हिजो हाम्रो कक्षामा भूपी शेरचनको कविता पढियो। मेरी **दिदीले** उनी ठुला **कवि** हुन् भनिन्। गुरुआमा कक्षामा **आउनुभयो** र उहाँले कविता गाएर सुनाउनुभयो। कवितामा **किसानको मिहिनेत** होइन, सहिदको बलिदानको कुरा छ। **पर्सि** हाम्रो **परीक्षा** छ, त्यसैले मैले कविताको अर्थ कापीमा लेखेँ। साथीहरू **भन्छन्**, "कविता गाउन रमाइलो छ।"

अङ्क विभाजन

- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले 'दिदी' (सुरुमा ह्रस्व, अन्त्यमा दीर्घ) र तत्सम 'कवि' बनाएमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले 'आउनुभयो' (आदर र कालको मिलान) र 'किसान' बनाएमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले 'मिहिनेत' र अव्यय 'पर्सि' बनाएमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले तत्सम 'परीक्षा' र बहुवचनको 'भन्छन्' बनाएमा।

८ भाव विस्तार

उत्तर उच्च दक्षता · ४

प्रस्तुत पङ्क्ति भूपी शेरचनको 'सहिदहरूको सम्झनामा' कविताको तेस्रो श्लोकबाट लिइएको हो। यसमा कविले बोट उम्रने प्राकृतिक नियमबाट बलिदानको महत्त्व बुझाएका छन्।

कसैले बिउ नछरी बोट उम्रँदैन। बिउ माटोमा पुरिन्छ, देखिँदैन, तर त्यसैबाट बोट उम्रिन्छ र फल लाग्छ। सहिदको बलिदान पनि यस्तै बिउ हो: उनीहरू हराए, तर उनीहरूले रोपेको स्वतन्त्रता र अधिकार पछिका पुस्ताले पाए। बिउ रोप्नेले आफैँ फल नखाला, तर फल खानेले बिउ रोप्नेलाई बिर्सनु हुँदैन।

यो भाव दैनिक जीवनमा पनि मिल्छ। आजको विद्यालय, बाटो र अधिकारमा हामीले नदेखेका धेरैको त्याग छ। कसैले सुरु नगरी कुनै राम्रो काम फल्दैन, त्यसैले आज हामीले पनि पछिका पुस्ताका लागि बिउ छर्नुपर्छ भन्ने सन्देश यो पङ्क्तिले दिन्छ।

अङ्क विभाजन

- ✓ प्रसङ्ग (कवि, कविता, कुन श्लोक) खुलाएमा।
- ✓ बिउ र बोटको सहिदको बलिदानसँगको सम्बन्ध खोलेमा।
- ✓ बलिदानको फल पछिका पुस्ताले पाउने कुरा उदाहरणसहित लेखेमा।
- ✓ आजको जीवनसँग जोडी निष्कर्ष दिएमा।

९ कविता रचना

उत्तर प्रयोग · ५

हाम्रो गाउँ

पाखामा बारी पँधेरो नजिक सबैको गाउँ हो
कुलोमा पानी गरामा बाली मिहिनेत नाउँ हो।
बिउ नछरे बोट नउम्रे जस्तै
हात नजोडे गाउँ नबन्ला सस्तै।
आफ्नै हातले सिँगार्ने हाम्रो ठाउँ हो
पाखामा बारी पँधेरो नजिक सबैको गाउँ हो।

टेक: पहिलो र छैटौँ पङ्क्ति। अन्त्यको ध्वनि: गाउँ हो–नाउँ हो, जस्तै–सस्तै। तुलना: बिउ नछरे बोट नउम्रने नियमसँग गाउँ बनाउने कुरा दाँजिएको छ। झ्याउरेको तालमा: पहिलो, दोस्रो र छैटौँ पङ्क्ति (पा-खा-मा | बा-री | पँ-धे-रो | न-जिक | स-बै-को | गा-उँ-हो)।

अङ्क विभाजन

- ✓ शीर्षकअनुसारको विषय र छ पङ्क्ति लेखेमा।
- ✓ पहिलो र अन्तिम पङ्क्तिमा टेक दोहोऱ्याएमा।
- ✓ दुई दुई पङ्क्तिमा अन्त्यको ध्वनि मिलाएमा।
- ✓ प्रकृतिको नियमसँगको तुलना राखेमा।
- ✓ कम्तीमा दुई पङ्क्ति झ्याउरेको तालमा मिलाएमा।

Science Playground, काठुन्जे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

१० तर्क र प्रतितर्क

उत्तर उच्च दक्षता · ४

तर्क(पक्षमा): बाँचेर काम गर्ने मान्छेले वर्षौंसम्म देशलाई दिन्छ: शिक्षकले पुस्तौँ पढाउँछन्, किसानले सबैलाई खुवाउँछन्। कविताको छैटौँ श्लोकले पनि बाँचेकाहरूको कर्तव्यमै जोड दिएको छ।

प्रतितर्क(विपक्षमा): कहिलेकाहीँ देश जोगाउने वा दासताबाट छुटाउने अरू बाटो नै हुँदैन। सहिदले ज्यान नदिएका भए हामीले काम गर्ने स्वतन्त्र देश नै पाउने थिएनौँ। तारा नझरी बिहान हुँदैन भनेर कविले त्यही भनेका छन्।

निष्कर्ष: बलिदान र दैनिक काम एकअर्काका विरोधी होइनन्। सहिदले बिउ छरे, बाँचेकाले त्यसलाई हुर्काउनुपर्छ। दुवैमध्ये एउटा छुटे देश बन्दैन।

अङ्क विभाजन

- ✓ पक्षमा एउटा उचित तर्क दिएमा।
- ✓ विपक्षमा एउटा उचित प्रतितर्क दिएमा।
- ✓ तर्कलाई कविता वा जीवनका उदाहरणले पुष्टि गरेमा।
- ✓ दुवै पक्ष केलाएर स्पष्ट निष्कर्ष दिएमा।

११ सोच्नुहोस्

उत्तर उच्च दक्षता · ४

पहिलो श्लोक पढ्दा त्यो प्रकृतिको नियमबाट बलिदानको महिमा गाउने कुरा लाग्छ: तारा झर्छन्, बिहान हुन्छ। बिचका श्लोकले बलिदानबाट हामीले के के पायौँ भन्छन्, र छैटौँ श्लोकले कर्तव्य बिर्से धिक्कार लाग्ने चेतावनी दिन्छ। त्यसपछि उही शब्द फेरि सुन्दा तिनको अर्थ महिमामा मात्र रहँदैन, 'यो बिहान हामीले जोगाउनुपर्छ' भन्ने जिम्मेवारीको सम्झना बन्छ।

शब्द नबदल्दा पाठक नै बदलिएको महसुस हुन्छ: कविता सुरु गर्दा र सकाउँदा उही हरफ फरक सुनिन्छ। टेक दोहोरिनाले लोकगीतको लय पनि पूरा हुन्छ र मुख्य सन्देश मनमा बस्छ।

अङ्क विभाजन

- ✓ पहिलो श्लोकमा महिमाको स्वर भएको लेखेमा।
- ✓ छैटौँ श्लोकको चेतावनीले अन्तिम श्लोकको अर्थ जिम्मेवारीमा बदलेको देखाएमा।
- ✓ शब्द उही भए पनि पाठकको बुझाइ बदलिएको तर्क दिएमा।
- ✓ दोहोऱ्याउनाले लय र सन्देश बलियो भएको निष्कर्ष दिएमा।

१२ क्रियाकलाप: हाम्रा ठाउँका बिउ छर्ने मान्छे

(अङ्क नदिइने)

विद्यार्थीले पाउनुपर्ने नतिजा

जग्गा दान दिने, श्रमदान गर्ने वा आफ्नै खर्चमा काम सुरु गर्ने मान्छेका नाम भेटिन सक्छन्। तालिकाका आधारमा 'उम्रन्न बोट कसैले बिउ छरेर नगए' को अर्थ आफ्नै ठाउँको उदाहरणबाट छलफल गर्न सकिन्छ। सुनेको कुरा लेख्दा कसले भनेको हो, त्यो पनि टिप्नुहोस्।

तहअनुसार अङ्क	ज्ञान	बोध	प्रयोग	उच्च दक्षता	जम्मा
अङ्क	०	८	२३	१२	४३

Science Playground, काठ्मान्डे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking